

УДК 338.432 + 658.1

DOI: 10.31359/2312-3427-2021-2-1-220

С. І. Страпчук, канд. екон. наук, доцент

orcid.org / 0000-0003-2809-6633

baysvetlana@gmail.com

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ОСОБЛИВОСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ТА ЙОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті проаналізовані погляди науковців-економістів щодо особливостей сталого розвитку в аграрному секторі та здійснено систематизацію його нормативно-правового забезпечення. Проведений аналіз наукових публікацій дозволив підкреслити роль економічної складової сталого розвитку в триєдиній концепції, яка є динамічною системою, здатною змінювати рівень свого гомеостазу, стимулювати розвиток ресурсозберігаючих технологій та реагувати на обмеження. Аграрний сектор має враховувати тенденції, що склалися на споживчому ринку та ефективно реагувати на зміну міжнародних агрокультурних політик. Дослідження правового забезпечення аграрного сектору дало змогу систематизувати законодавчі акти щодо врегулювання питань сталого розвитку традиційного сільськогосподарського виробництва, його альтернативних форм та використання біотехнологій в процесі діяльності підприємств.

Ключові слова: сталий розвиток, аграрне виробництво, нормативно-правове забезпечення, традиційна та альтернативні форми ведення сільськогосподарства, ГМО.

Постановка проблеми. Зміна концепцій та систем ведення господарювання, що характерна для сучасного етапу розвитку виробничих відносин, зумовлює активне впровадження принципів сталого розвитку, в тому числі і в сільському господарстві. Забезпечення сталого розвитку економічними засобами є актуальною проблемою в Україні. Дослідження обмежується рамками конкретної предметної галузі – аграрного виробництва, що потребує детального вивчення ознак сучасного агропідприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи підходи до

вивчення сталого розвитку вченими-економістами, слід підкреслити особливу роль економічної складової як гнучкої та динамічної системи в триєдиній концепції. Зокрема Л. Г. Мельник зауважує, що змінити рівень свого гомеостазу у напрямі зниження ресурсомісткості зможе лише економіка [11]. Спираючись на думку думку щодо оптимальності пропорцій між економічними, екологічними та соціальними складовими, дослідниця О. В. Шубавська акцентує увагу на широких можливостях економічного розвитку в контексті впровадження ресурсозберігаючих та безпечних технологій [30]. Економіка значною мірою залежить від природи, і тому господарська діяльність повинна бути обмежена «кінцевою» здатністю біосфери відновлювати ресурси та асимілювати відходи. Споживачі як невід’ємні учасники даного процесу, реагують на економічні стимули якщо комерційні ціни відображають екологічні та соціальні витрати. Останні діятимуть як стимули до покращення сталості та як штрафи у випадку використання несталої продукції [33].

Про оптимальне управління сукупністю природного та соціокультурного багатства в контексті сталого розвитку йдеться в роботі В. К. Збарського, який наголошує на існуванні умов біосферно сумісної діяльності. В дослідженні Д. В. Шияна сталий розвиток розглядається як керований процес, який в сільському господарстві має свої особливості. Зокрема йдеться про виокремлення аграрного циклу, який є принципово відмінним від загальноекономічних. Це дозволило за період 1951-2010 рр. встановити цикли урожайності озимої пшениці тривалістю 3 і 15 років, валової продукції в порівнянних цінах – 5 і 15 років [29].

Науковиця О. Л. Попова, наголошуючи на агроекологічній цілісності системи виробництва рослинництва і тваринництва, досліджує взаємозв’язки між господарськими та природними біологічними циклами, що забезпечують економічну ефективність системи [14]. Сталий розвиток як поєднання процесу досягнення рівноваги між соціально-економічними та природними складовими з довготривалістю та безперервністю розвитку розглянуто в дослідженні О. І. Гуторова. Вчений зауважує на необхідності домінування інтенсивно-екологічного типу відтворення, де фактори інтенсифікації застосовуються в екологічно допустимих межах [1].

Виокремлення додаткових складових сталого розвитку – інституційної та синергетичної поряд з існуючими економічною, екологічною та соціальною, запропоновано науковцями Ю. Лопатиським та С. Тодорюком [10]. Базуючись на м’яких даних анкетного опитування у квітні 2021 року, нами було виокремлено компоненту виміру рівноваги з допомогою факторного аналізу .

Дослідивши вплив факторів на сталий розвиток сільського господарства, вчені Н. М. Котвицька, А. О. Ревуцька та Л. В. Смолій [7] узагальнили можливі перешкоди на шляху до сталості, що полягають у низькому рівні впровадження інноваційних досліджень, у зростанні безробіття в сільській місцевості, у скороченні фінансування екологічних програм та заходів щодо відновлення продуктивності земель сільськогосподарського призначення.

В науковій дискусії суть поняття сталого розвитку розглядається з позицій консервативного, еволюційного та системного підходів, розглянутий в роботі М. В. Суботи [28]. Прихильниками консервативного підходу, на думку автора, є Г. Х. Брутланд, Л. Г. Мельник, М. Згуровський, які досліджують рівновагу між економічною діяльністю, станом навколишнього середовища та важливістю відносин між поколіннями. Автори системного підходу А. Д. Урсул, Н. Давидова, О. Тимофєєва, В.Я Шевчук та В. Трегобчук визнають необхідність відтворення наявних природних ресурсів та збереження біорізноманіття. Еволюційного підходу дотримуються вчені Б. М. Данилишин та Л. Б. Шостак [2] які розглядають сталий розвиток як зростання економіки поряд з а покращенням якості життя та максимально можливим збереженням навколишнього середовища.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є виявлення особливостей інтерпретації сталого розвитку в аграрному секторі у працях вчених-економістів та поглиблений аналіз нормативно-правового урегулювання питань сталого розвитку галузі в Україні.

Виклад основного матеріалу досліджень. Предметною областю даного дослідження є аграрне виробництво, яке варто розмежовувати зі значно ширшою категорією «сільськогосподарське виробництво». В тлумачному словнику С. І. Ожегова термін «аграрний» визначається як «земельний такий, що відноситься до землекористування» [12]. Аграрне виробництво є суто виробничою діяльністю, пов'язаною з обробіткою землі, землекористуванням передусім у галузі рослинництва. В свою чергу сільськогосподарське виробництво включає: безпосередньо аграрне виробництво; виробництво сільськогосподарської продукції тваринного походження; аквакультуру; агролісівництво; діяльність з переробки продукції рослинного і тваринного походження; надання сільськогосподарських послуг та використання сільськогосподарських робіт.

Все більше вітчизняних вчених в процесі дослідження питань сталого розвитку спираються на світову практику сучасного висвітлення

сталого розвитку аграрного сектору через 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР), які мають бути реалізовані з січня 2016 року по грудень 2030 року в країнах, що входять до складу ООН. Останнє підкреслює те, що сталий розвиток – це термін, який застосовується до найрізноманітніших країн, контекстів та сфер діяльності, а також демонструє складність його тлумачення.

Зростання обсягів виробництва аграрного сектору в контексті сталого розвитку зумовлює обов'язкове врахування та реагування на серйозні ризики для природи, що продукує інтенсивне сільське господарство. Основна загрози полягають у спричиненні втрати біорізноманіття, у високому рівні споживання прісної води (до 70% у світових обсягах, що зменшує водоносні горизонти та річкові потоки) [32], у зміні клімату за рахунок викидів парникових газів та у перешкоджанні азотному та фосфорному циклам [36].

Збільшуючи обсяги продовольства, аграрний сектор позитивно впливає на тривалість життя та скорочення голоду, однак доступність продуктів харчування та зміна споживчих смаків у бік фаст-фуду та готової до вживання їжі призвели до дієт з високим вмістом калорій на основі надмірного споживання продуктів, що сприяють погіршенню стану навколишнього середовища [35]. Як зазначено в дослідженні [31], основними причинами такої зміни смаків є урбанізація та залучення жінок до роботи. Зниження заробітної плати в містах має тенденцію до споживання їжі з високим вмістом солі, жиру та цукру на противагу «раціональному харчуванню», що пов'язане зі споживанням сталих продуктів харчування та переходом до більш здорового харчування [32]. Безпечним та надійним шляхом досягнення цих завдань є формування надійних систем сертифікації.

Працюючи на ринку B2B, аграрне виробництво має враховувати тенденції, що склалися на споживчому ринку, та ефективно реагувати на зміну смаків.

Про зростання вимогливості споживачів до якості продуктів харчування свідчать результати наукових досліджень, одне з яких було присвячено вивченню сприйняття загальної сталості та готовності платити більше за різні категорії продуктів харчування. Опитування проводилось у шести країнах світу (Бразилія, Китай, Індія, Мексика, Іспанія та США) із залученням 3600 респондентів. В результаті встановлено, що споживачі називають продукт сталим, якщо він є «екологічно чистим», «здоровішим», вирощувався з використанням «кількох хімічних речовин» та «кращої якості». Готовність платити більше за екологічно чисту

продукцію в США та Іспанії становила 70%, у Китаї, Мексиці та Бразилії - 80%, і найвищий його рівень - 86% - спостерігався в Індії. Автор зазначає, що в опитуваннях респонденти, як правило, надмірно виражають свою готовність платити, що не обов'язково може відобразитися на їх реальній поведінці. Це було виявлено в ході опитування бразильських респондентів, які заявили, що готові платити більше за органічні продукти, хоча фактичне споживання було на низькому рівні. У той же самий час споживачі з вищим рівнем освіти виявляли більшу турботу про сталість та навколишнє середовище і були готові платити вищу ціну за екологічно чисту продукцію. Основний висновок полягає в тому, що споживачі не усвідомлюють до кінця важливості сталості; загалом, споживачі, як правило, асоціюють стале виробництво тільки з органічним землеробством та вищою якістю, що потребує додаткового рівня знань [34].

Крім споживчих смаків для аграрного виробництва викликом стають міжнародні агрокультурні політики, які, з одного боку, сприяють розвитку сільського господарства та сільських територій шляхом поступового зближення політик та законодавства, а з іншого – обмежують вихід на зовнішні ринки для продукції, що не відповідає внутрішнім вимогам країни-імпортера. Саме тому виникла Спільна агрокультурна політика (САП) Європейського Союзу на 2021–2027 роки, однією з основних цілей якої є сталість у сільському господарстві. Проте ще з вересня 2014 року діє угода про асоціацію між Україною та Європейським Співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами яка охоплює різні напрями співробітництва в сільському господарстві. Зокрема, сприяє взаємному розумінню політик; посилює адміністрування щодо планування, оцінки та реалізації політики; заохочує до сталого виробництва (органічне виробництво, біотехнології, використання кращих практик); здійснює обмін знаннями щодо політики розвитку сільських територій; сприяє ефективності та прозорості ринків, а також умов для інвестування; поширює знання шляхом проведення навчальних заходів; сприяє інноваціям (дослідження та просування системи дорадництва до сільгоспвиробників); заохочує політику якості продукції у сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості тощо.

Національна державна аграрна політика, після прийняття Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 року, спрямована на забезпечення сталого розвитку аграрного сектору національної економіки, що ґрунтується на національних пріоритетах і враховує необхідність інтеграції України до Європейського Союзу та світового економічного простору.

Правове забезпечення сталого розвитку саме аграрного сектору розглядається в межах традиційного сільськогосподарського виробництва (спрямованого на екологізацію), його альтернативних форм (зокрема органічного виробництва) та використання біотехнологій в процесі діяльності підприємств [9].

Взаємозалежність сільськогосподарського виробництва та довкілля вимагає системного підходу до ведення традиційного сільського господарства, яке завдяки сучасним технологіям досягло, на думку білоруського дослідника Я. К. Куликова [8], своїх меж насичення у розрізі: а) екологічному, що проявляється в забрудненні довкілля і пригніченні механізмів його саморегуляції; б) енергетичному, про що свідчить зростання витрат невідновлюваної енергії на кожен одиницю сільськогосподарської продукції; в) продукційному, який вказує на подальше збільшення доз добрив, що призводить до пригнічення росту культивованих рослин і ґрунтових організмів, а також знижує стійкість агроценозів до стресів. Чинне законодавство України містить окремі положення щодо забезпечення екологізації та створення цілісної еколого-економічної системи господарювання (табл. 1).

Таблиця 1

Нормативно-правове забезпечення сталого розвитку традиційного ведення сільського господарства в Україні

Нормативно-правовий акт	Роль в забезпеченні сталого розвитку агросфери
Конституція України, ст. 16 [5]	Забезпечення екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги на території України та збереження генофонду Українського народу.
Конституція України, ст. 3	Людина, її життя і здоров'я є найвищою соціальною цінністю
Конституція України, ст.48	Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає зокрема достатнє харчування.
Земельний кодекс України ст.91, ст. 96 [4]; ЗУ «Про фермерське господарство» (2003) [27]; ЗУ «Про особисте селянське господарство» (2003) [24]	До обов'язків власників земель сільськогосподарського призначення та землекористувачів належить: забезпечення використання землі за їх цільовим призначення; додержання вимог законодавства про охорону довкілля; підвищення родючості ґрунтів; своєчасне надання відповідним органам відомостей про стан земель.
ЗУ «Про основи національної безпеки	Визначено шість пріоритетів національних інтересів у галузі забезпечення сталого розвитку

України» (2003) [21]	сільськогосподарського виробництва та його екологізації.
ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991) [25]	Невід’ємними умовами сталого економічного і соціального розвитку України (в тому числі агросфери) є охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини.
ЗУ «Про основні засади (стратегію) державної еко-логічної підтримки України на період до 2030 р» (2019) [22]	Однією з основних стратегічних цілей є забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України. Встановлено показники оцінки державної екологічної політики на 2020, 2025 та на 2030 рр.
ЗУ «Про пестициди і агрохімікати» (1995) [26]	Визначено, що агрохімікати повинні мати високу біологічну активність щодо цільового призначення й відповідати вимогам екологічної безпеки, державним стандартам, санітарним вимогам. Використання агрохімікатів за спеціальними технологіями у сировинних зонах, призначених для вирощування продукції для дитячого та дієтичного харчування.
ЗУ «Про меліорацію земель» (2000) [20]	Встановлено перелік екологічних вимог, виконання яких є обов’язковим у процесі меліорації: національне використання земельних та водних ресурсів; захист земель від деградації та ерозії; охорона ґрунтів від виснаження, засолення, заболочення; запобігання негативному впливу меліоративних заходів на рослинний і тваринний світ; охорона поверхневих і підземних вод від забруднення; збереження природних ландшафтів.
ЗУ «Про землеустрій» (2003) [19]	У проектах землеустрою передбачається еколого-економічне обґрунтування сівозмін та схем чергування культур у сівозмінах.

Джерело: [4, 5, 9, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27]

Прописана в нормативно-правових актах відповідальність за порушення норм не завжди має чітко встановлений механізм реалізації. Так, наприклад, в Законі України «Про меліорацію земель» від 14 січня 2000 року [20] встановлено, що винні особи несуть відповідальність: а) за недотримання правил або режиму експлуатації меліоративних систем; б) за порушення природних екосистем, що мають міжнародне значення; в) за використання об’єктів без відповідного дозволу, однак відсутній механізм її реалізації.

Важливим засобом правової охорони земель є науково-обґрунтована сівозміна. В Законі України «Про землеустрій» [19] земельні ділянки сільськогосподарського призначення використовувалися для товарного сільськогосподарського виробництва тільки за розробленими та затвердженими в установленому порядку проектами землеустрою, що забезпечують обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь. Постанова Кабінету Міністрів від 11 лютого 2010 року № 164 встановлює нормативи співвідношення культур у сівозмінах та періодичність їх вирощування. Проте в реальності маємо ситуацію дещо іншу.

Окрім того, поділяємо думку дослідниці Т. В. Курман [9] про те, що в чинному законодавстві чітко визначені вимоги щодо екологізації в традиційному веденні сільськогосподарського виробництва та сформовано міжгалузевий правовий інститут екологізації сільського господарства.

Виникнення альтернативних форм сільськогосподарського виробництва сприяло появі ряду нормативно-правових актів, які урегульовують питання сталого розвитку галузі в умовах запровадження нових підходів (табл. 2).

Таблиця 2

Нормативно-правове забезпечення сталого розвитку за умови альтернативних форм ведення сільського господарства в Україні

Нормативно-правовий акт	Роль в забезпеченні сталого розвитку агросфери
ЗУ «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» (2018) [23]	Органічне сільське господарство виступає засобом забезпечення сталого розвитку. Органічне виробництво та обіг органічної продукції підлягають сертифікації, порядок якої відображено в Законі. Наведено перелік галузей органічного виробництва та загальні вимоги до такого виробництва. У процесі органічного виробництва у рослинництві забороняється: 1) будь-який вплив на геном сільськогосподарських рослин шляхом застосування ГМО; 2) застосування синтетичних речовин (агрохімікатів, пестицидів, антибіотиків, гормональних препаратів, стимуляторів росту); 3) застосування іонізуючого випромінювання; 4) застосування гідропонних методів; 5) штучно виведених поліплоїдних рослин; 6) застосування речовин і технологічних методів виробництва, результати застосування яких можуть ввести споживача в оману щодо природи (походження) продукту; 7) застосування стимуляторів росту, гормонів, крім тих, що зазначені в Переліку речовин, що дозволені до використання у

	органічному виробництві.
ЗУ «Про основні засади (стратегію) державної екологічної підтримки України на період до 2030 року» (2019) [22]	Інструментом реалізації державної екологічної політики є системи екологічного управління, екологічний аудит, екологічна сертифікація та маркування продукції, що дасть змогу підвищити екологічну обґрунтованість і ефективність діяльності суб'єктів господарювання.
Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки (2017) [6]	Пропонує визначити стимулювання переходу фермерських господарств на виробництво органічної продукції (сировини) одним з основних напрямів надання фінансової підтримки.
Постанова КМУ «Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження (2016) [3]	Обов'язковість застосування багаторічних схем чергування культур в сівозміні, підтримка бездефіцитного балансу гумусу й поживних речовин, зниження рівня забур'яненості, запобігання поширенню шкідників і хвороб рослин, захист ґрунту від ерозії та деградаційних процесів.
Наказ Мінагрополітики та продовольства «Про затвердження державного логотипа та маркування органічної продукції (сировини)» (2015) [16]	Використання державного логотипа та маркування органічної продукції є обов'язковим і здійснюється за наявності відповідного сертифікату. Такий логотип може бути нанесений на будь-яку упаковку, етикетку (стікер), споживчу тару та інші елементи упаковки, що супроводжують чи належать до органічної продукції. Дозволяється використання недержавних (приватних) логотипів, запроваджених суб'єктами господарювання, які займаються органічним виробництвом.

Джерело: [3, 6, 9, 16, 22, 23]

Розвиток біотехнологій та генної інженерії спричинив поширення використання в аграрному секторі генетично модифікованих організмів, наслідком якого є поява значної кількості трансгенної сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження. Прихильники генної інженерії, переважно США, вбачають вирішення продовольчої проблеми завдяки розвитку біотехнологій та ГМО, що формують перший концептуальний підхід до правового регулювання за яким трансгенні продукти нічим не відрізняються від їх звичайних аналогів (принцип субстанційної еквівалентності) [13]. Другий підхід передбачає встановлення для продуктів з використанням ГМО особливого правового режиму до моменту, поки не буде доведено їх безпечність

(принцип перестороги), такий підхід характерний для європейських країн та України зокрема [9]. Законодавче регулювання питань біотехнологій в контексті сталого розвитку аграрних підприємств систематизовано в табл. 3.

Таблиця 3

Правове використання біотехнологій в умовах забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні

Нормативно-правовий акт	Роль в забезпеченні сталого розвитку агросфери
ЗУ «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (2007) [15]	Визначено основні принципи державної політики в галузі поводження з ГМО, які виражаються в наданні державою переваги охороні здоров'я людини та навколишнього природного середовища.
Постанова КМУ «Про затвердження Порядку етикування харчових продуктів, які містять ГМО або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг» (2009) [18]	На етикетці продукції, що містить ГМО обсягом понад 0,9% повинно стояти маркування «генетично модифікований», «містить генетично модифікований організм» із зазначенням найменування організму.
Наказ МОЗУ «Про затвердження Переліку харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту ГМО» (2010) [17]	До харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль ГМО, віднесено сою, кукурудзу, картоплю, томати, кабачки, диню, папайю, цикорій, цукровий буряк, ріпак, льон, бавовну, пшеницю, рис, продукти дитячого харчування, дієтичні добавки, закваски, дріжджові культури, тобто переважно йдеться про сільськогосподарську продукцію.
Наказ Мінекології та природних ресурсів «Про затвердження Критеріїв оцінки ризику потенційного впливу генетично модифікованих організмів на навколишнє природне середовище» (2011)	Критерії а) безпечність і стабільність (фенотипова та генотипова) ГМО; б) безпечність ГМО для навколишнього середовища та ґрунту; в) безпечність ГМО для тварин; г) вплив ГМО на динаміку популяцій; д) вивченість взаємодії між ГМО і навколишнім середовищем; е) наявність методів ідентифікації ГМО; є) наявність інструкцій з використання ГМО тощо.

Джерело: [9, 15, 17, 18]

На сьогодні Україна на відміну від країн ЄС має недосконалу правову базу щодо поводження з ГМО, тому споживачі недостатнім чином проінформовані та захищені. Для забезпечення сталого розвитку аграрних підприємств та використання досягнень розвитку науково-технічного прогресу біотехнологій необхідна належна нормативно-правова база у вузькій сфері щодо біопестицидів, біозасобів у тваринництві тощо.

Висновки. Підводячи підсумок, зазначимо, що забезпечення зростання виробництва продукції аграрного сектору з одночасним переходом на шлях до сталого розвитку можливе завдяки врегулюванню ризиків, пов'язаних із втратою біорізноманіття, забрудненням ґрунту, надмірним споживанням прісної води тощо. Не менш важливим є врегулювання питань безпечності продуктів харчування, що є стимулом для переходу до раціонального харчування та ґрунтується на дієвій системі сертифікації. Основними інструментами впровадження принципів сталості є ефективно нормативно-правове забезпечення, спрямоване на підтримку і розвиток аграрного сектору, та економічні стимули цінової і фіскальної політик. Сталий розвиток аграрного сектору не повинен тлумачитися як єдине визначення або асоціюватися з певними сільськогосподарськими системами. Отже внесок нашого дослідження полягає у детальному аналізі окремих поглядів вчених-економістів на проблему сталого розвитку аграрного виробництва у поєднанні існуючим правовим забезпеченням, яке спрямоване на упередження потенційно можливих ризиків для життя і здоров'я людини, довкілля, біорізноманіття тощо.

Бібліографічний список:

1. Гуторов О. І. Проблеми сталого землекористування у сільському господарстві: теорія, методологія, практика: Харків: «Едена», 2010. 405 с.
2. Данилишин Б. М. Шостак Л. Б. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений. К. СОПС Украины НАН Украины. 1999. 367 с.
3. Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження затв. пост. КМУ від 31 серпня 2016 р. Офіц. вісн. України. 2016. № 71. Ст. 2390.
4. Земельний кодекс України. Відом Верхов. Ради України. 2002. № 3-4. Ст. 91, Ст. 96.
5. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30, Ст. 16, Ст. 3, Ст. 48

6. Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки: розпоряд. КМУ від 13.09.2017 р. № 664-р.

7. Котвицька Н. М. Ревуцька А. О., Смолій Л. В. Сталий розвиток сільського господарства України таксономічний аналіз тенденцій. Актуальні проблеми економіки 2016. Вип. 11. № 185. С.107- 116

8. Куликов Я. К. Агроекологія: учеб. пособ. Минск: Высш. шк., 2012. С.4

9. Курман Т. В. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва: проблема правового забезпечення : монографія / Т.В. Курман. Харків : Юрайт, 2018. 376 с.

10. Лопатинський Ю. М., Тодорюк С. І. Детермінанти сталого розвитку сільськогосподарських підприємств : монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун. т, 2015. 220 с

11. Мельник Л. Г. Економіка розвитку: учебник. Сумы: Университет. Книга, 2013. 652 с.

12. Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 57000 сл. 15-е изд-е. / под ред. Н. Ю. Шведовой. М. Русск. Яз. 1984. С.22

13. Піддубний О. Ю. Правові засади досягнення екологічної безпеки у сфері біотехнологій. Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природо ресурсних відносин в Україні: моногр. / відп. ред. Т. Є. Харитоновна, І. І. Каракаш. Одеса: Видавн. Дім «Гельветика», 2018. С. 571.

14. Попова О. Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми. Київ : Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. 2009. 352 с.

15. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31.05.2007 р. Відом. Верхов. Ради України. 2007. № 35. Ст 484.

16. Про затвердження державного логотипу та маркування органічної продукції (сировини): наказ Мінагрополітики та продовольства України від 25.12.2015 р. Офіц. Вісн. України. 2015. №9. Ст 424.

17. Про затвердження Переліку харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту ГМО Наказ МОЗУ від 09.11.2010 р. N 971.

18. Про затвердження Порядку етикування харчових продуктів, які містять ГМО або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг: затв. пост. КМУ від 13.05. 2009 р. № 468.

19. Про землеустрій: Закон України 22.05. 2003 р. Відом. Верхов. Ради України. 2003. № 36. Ст. 282.

20. Про меліорацію земель: Закон України від 14.01. 200 р. Відом. Верхов. Ради України. 2000. № 11. Ст. 90.
21. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. Відом. Верхов. Ради України. 2003. № 39.
22. Про основні засади (стратегію) державної екологічної підтримки України на період до 2030 року: Закон України від 28.02. 2019 р. Відом. Верхов. Ради України. 2019. № 16, Ст.70.
23. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 01.08. 2018 р. Відом. Верхов. Ради України. 2018. № 36. Ст. 285.
24. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05. 2003 р. Відом. Верхов. Ради України. 2003. № 29. Ст. 232.
25. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25.06. 1991 р. Відом. Верхов. Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.
26. Про пестициди і агрохімікати: Закон України від 02.03. 1995 р. Відом. Верхов. Ради України. 1995. №14. Ст. 91.
27. Про фермерське господарство. Закон України від 19.06. 2003 р. Відом. Верхов. Ради України. 2003. № 45. Ст. 363.
28. Субота М. В. Сталий розвиток підприємств в контексті соціально-економічної безпеки. Монографія. Львів ННБК «АТБ», 2020. 400с.
29. Шиян Д. В. Циклічність у формуванні сталого розвитку сільського господарства.: Харків: ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, 2011. 308 с.
30. Шубравська О. В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України. К.: [б.в.], 2002. 203 с.
31. Cohen, M. J., and Garrett, J. L. (2010). The food price crisis and urban food (in) security. *Environ. Urban.* 22, 467–482. doi: 10.1177/0956247810380375
32. FAO (2011). The state of world’s land and water resources for food and agriculture (SOLAW): managing systems at risk. Rome, FAO, London, Earthscan. www.fao.org/docrep/017/i1688e/i1688e.pdf
33. Glaser, C. (2010). Economics and sustainability Teaching Environmental Literacy: Across Campus and Across the Curriculum (pp. 61-71)
34. Sánchez-Bravo, P., Edgar Chambers, V., Noguera-Artiaga, L., Sendra, E., Chambers, E. IV, Carbonell-Barrachina, A.A., Consumer understanding of sustainability concept in agricultural products, *Food Quality and Preference* (2020), doi: <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2020.104136>

35. Springmann, M., Godfray, H. C. J., Rayner, M. & Scarborough, P. Analysis and valuation of the health and climate change cobenefits of dietary change. *Proc. Natl Acad. Sci. USA* 113, 4146–4151 (2016).

36. Willett, W., Rockström, J., Loken, B., Springmann, M., Lang, T., Vermeulen, S., . . . Murray, C. J. L. (2019). Food in the Anthropocene: the EAT-Lancet Commission on healthy diets from sustainable food systems. *The Lancet* 393(10170), 447-492. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)31788-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)31788-4)

References

1. Hutorov O.I. Problemy staloho zemlekorystuvannia u silskomu hospodarstvi: teoriia, metodolohiia, praktyka: Kharkiv: «Edena», 2010. 405 s.

2. Danylyshyn B.M. Shostak L.B. Ustoichyvoe razvytyev systeme pryrodno-resursnykh ohranychenyi. K. SOPS Ukrainy NAN Ukrainy. 1999. 367 s.

3. Detalni pravyla vyrobnytstva orhanichnoi produktsii (syrovyny) roslynnoho pokhodzhennia zatv. post. KMU vid 31 serpnia 2016 r. Ofits. visn. Ukrainy. 2016. № 71. St. 2390.

4. Zemelni kodeks Ukrainy. Vidom Verkhov. Rady Ukrainy. 2002. № 3-4. St.91, St. 96.

5. Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30, St. 16, St. 3, St.48

6. Kontsepsiia rozvytku fermerskykh hospodarstv ta silskohospodarskoi kooperatsii na 2018-2020 roky: rozporiad. KMU vid 13.09.2017 r. № 664-r.

7. Kotvytska N. M. Revutska A.O., Smolii L.V. Stalyi rozvytok silskoho hospodarstva Ukrainy taksonomichnyi analiz tendentsii. Aktualni problemy ekonomiky 2016. Vyp. 11. № 185. S.107- 116

8. Kulykov Ya. K. Ahroekolohiia: ucheb posob. Mynsk: Vyssh. shk., 2012. S.4

9. Kurman T.V. Stalyi rozvytok silskohospodarskoho vyrobnytstva: problema pravovoho zabezpechennia : monohrafiia / T.V. Kurman. Kharkiv : Yurait, 2018. 376 s.

10. Lopatynskiy Yu. M., Todoriuk S. I. Determinanty staloho rozvytku silskohospodarskykh pidpriemstv : monohrafiia. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un. t, 2015. 220 s

11. Melnyk L.H. Ekonomyka razvytyia: uchebnyk. Sumy: Unyversytet. Knyha, 2013. 652 s.

12. Ozhehov S.Y. Slovar russkoho yazyka: ok. 57000 sl. 15-e yzd-e / pod red. N.Iu. Shvedovoi. M. Russk. Yaz. 1984. S.22

13. Pidubnyi O. Yu. Pravovi zasady dosiahnennia ekolohichnoi bezpeky u sferi biotekhnolohii. Aktualni problemy pravovoho rehuliuвання

ahrarynykh, zemelnykh, ekolohichnykh ta pryrodo resursnykh vidnosyn v Ukraini: monohr. / vidp. red. T. Ye. Kharytonova, I. I. Karakash. Odesa: Vydavn. Dim «Helvetyka», 2018. S. 571.

14. Popova O. L. Stalyi rozvytok ahrosfery Ukrainy: polityka i mekhanizmy. Kyiv : In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy. 2009. 352 s.

15. Pro derzhavnu systemu biobezpeky pry stvorenni, vyprobuvanni, transportuvanni ta vykorystanni henetychno modyfikovanykh orhanizmiv: Zakon Ukrainy vid 31.05.2007 r. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 2007. № 35. St 484.

16. Pro zatverdzhennia derzhavnogo lohotypu ta markuvannia orhanichnoi produktsii (syrovyny): nakaz Minahropolityky ta prodovolstva Ukrainy vid 25.12.2015 r. Ofits. Visn. Ukrainy. 2015. №9. St 424.

17. Pro zatverdzhennia Pereliku kharchovykh produktiv, shchodo yakykh zdiisniuietsia kontrol vmistu HMO Nakaz MOZU vid 09.11.2010 r. N 971.

18. Pro zatverdzhennia Poriadku etykvannia kharchovykh produktiv, yaki mistiat HMO abo vyrobleri z yikh vykorystanniam ta vvodiatsia v obih: zatv. post. KMU vid 13.05. 2009 r. № 468.

19. Pro zemleustrii: Zakon Ukrainy 22.05. 2003 r. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 2003. № 36. St. 282.

20. Pro melioratsiiu zemel: Zakon Ukrainy vid 14.01. 200 r. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 2000. № 11. St. 90.

21. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 r. Vidom Verkhov. Rady Ukrainy. 2003. № 39.

22. Pro osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi pidtrymky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy vid 28.02. 2019 r. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 2019. № 16, St.70.

23. Pro osnovni pryntsypy ta vymohy do orhanichnogo vyrobnytstva, obihu ta markuvannia orhanichnoi produktsii: Zakon Ukrainy vid 01.08. 2018 r. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 2018. № 36. St. 285.

24. Pro osobyste selianske gospodarstvo: Zakon Ukrainy vid 15.05. 2003 r. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 2003. № 29. St. 232.

25. Pro okhoronu navkolyshnogo pryrodnoho seredovyscha. Zakon Ukrainy vid 25.06. 1991 r. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 1991. № 41. St. 546.

26. Pro pestytsydy i ahrokhimikaty: Zakon Ukrainy vid 02.03. 1995 r. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 1995. №14. St. 91.

27. Pro fermerske gospodarstvo. Zakon Ukrainy vid 19.06. 2003 r. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 2003. № 45. St. 363.

28. Subota M.V. Stalyi rozvytok pidpriemstv v konteksti sotsialno-ekonomichnoi bezpeky. Monohrafiia. Lviv NNVK «АТВ», 2020. 400s.
29. Shyian D.V. Tsyklichnist u formuvanni staloho rozvytku silskoho hospodarstva:. Kharkiv: KhNAU im. V. V. Dokuchaieva, 2011. 308 s.
30. Shubravska O. V. Stalyi rozvytok ahroprodovolchoi systemy Ukrainy. K.: [b.v.], 2002. 203 s.
31. Cohen, M. J., and Garrett, J. L. (2010). The food price crisis and urban food (in) security. *Environ. Urban.* 22, 467–482. doi: 10.1177/0956247810380375
32. FAO (2011). The state of worlds land and water resources for food and agriculture (SOLAW): managing systems at risk. Rome, FAO, London, Earthscan. www.fao.org/docrep/017/i1688e/i1688e.pdf
33. Glaser, C. (2010). Economics and sustainability Teaching Environmental Literacy: Across Campus and Across the Curriculum (pp. 61-71)
34. Sánchez-Bravo, P., Edgar Chambers, V., Noguera-Artiaga, L., Sendra, E., Chambers, E. IV, Carbonell-Barrachina, A.A., Consumer understanding of sustainability concept in agricultural products, *Food Quality and Preference* (2020), doi: <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2020.104136>
35. Springmann, M., Godfray, H. C. J., Rayner, M. & Scarborough, P. Analysis and valuation of the health and climate change cobenefits of dietary change. *Proc. Natl Acad. Sci. USA* 113, 4146–4151 (2016).
36. Willett, W., Rockström, J., Loken, B., Springmann, M., Lang, T., Vermeulen, S., . . . Murray, C. J. L. (2019). Food in the Anthropocene: the EAT-Lancet Commission on healthy diets from sustainable food systems. *The Lancet* 393(10170), 447-492. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)31788-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)31788-4)

Страпчук С. И. Особенности устойчивого развития аграрного сектора и его нормативно-правового обеспечения. В статье проанализированы взгляды ученых-экономистов относительно особенностей устойчивого развития в аграрном секторе и осуществлена систематизация его нормативно-правового обеспечения. Проведенный анализ научных публикаций позволил подчеркнуть роль экономической составляющей устойчивого развития в триединой концепции, является динамичной системой, способной изменять уровень своего гомеостаза, стимулировать развитие ресурсосберегающих технологий и реагировать на ограничения. Аграрный сектор должен учитывать тенденции, сложившиеся на потребительском рынке и эффективно реагировать на изменение международных агрокультурных политик. Исследование правового обеспечения аграрного сектора позволило систематизировать

законодательные акты по направлениям урегулирования вопросов устойчивого развития традиционного сельскохозяйственного производства, его альтернативных форм и вопросам урегулирования использования биотехнологий в процессе деятельности.

Ключевые слова: устойчивое развитие, аграрное производство, нормативно-правовое обеспечение, традиционная и альтернативные формы ведения сельского хозяйства, ГМО

Strapchuk S. Peculiarities of sustainable development in the agricultural sector and its regulatory and legal support. The article analyses the views of economists on the peculiarities of sustainable development in the agricultural sector and systematises its regulatory and legal support. The analysis of scientific publications allows to emphasize the role of the economic component of sustainable development in the triune concept, which represents a dynamic system that can change the level of its homeostasis, stimulate the development of resource-saving technologies and respond to constraints. The agricultural sector must take into account the trends in the consumer market and respond effectively to changes in international agricultural policies. The study of legal support for sustainable development of the agricultural sector made it possible to systematise legislation aimed at regulating traditional agricultural production, its alternative forms and the use of biotechnology in the business activity of enterprises.

It has been established that ensuring the growth of agricultural production with a simultaneous transition to sustainable development is possible by addressing the risks associated with biodiversity loss, soil pollution, excessive fresh water consumption, etc. The importance of regulating food safety, which is an incentive for the transition to a balanced diet is substantiated. The main tools for implementing the principles of sustainability are effective regulatory support aimed at supporting and developing the agricultural sector, and economic incentives of pricing and fiscal policies. Thus, the contribution of the study is a detailed analysis of economists' views on the problem of sustainable development of agricultural production in combination with the analysis of existing legal support, which aims to anticipate potential risks to human life and health, environment, biodiversity, etc.

Key words: sustainable development, agricultural production, legal support, traditional and alternative forms of agriculture, GMOs.

Стаття надійшла до редакції: 21.04.2021 р.